

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

19. YÜZYILDA SAHRA MÜCADELESİNİ YENİDEN OKUMAK: SENUSİLİK VE TÜRK-TEVARİK İLİŞKİLERİ

*RE-EXAMINING THE STRUGGLE FOR THE SAHARA IN THE 19TH CENTURY: SENUSIYYA AND TURKISH-TUAREG RELATIONS**

Emre KAYA**

Öz: 21. yüzyılda Türkiye'nin Afrika siyasetine iyi bir perspektif geliştirebilmenin yolu muhakkak ki Kuzey Afrika ve Sahra tarihine ışık tutmaktan ve bilhassa yerel halklar ile erken dönem Osmanlı Devleti arasındaki münasebetlere kadar uzanan kapsamlı bir siyasi tarih analizinden geçmektedir. Bunu yaparken salt deterministik bir yaklaşımdan uzak durmak ve yerel halkların toplumsal ve sosyo-ekonomik yapısı ile geleneklerini göz önünde bulundurmak ayrıca önemlidir. Bu çalışmada Kuzey Afrika ve Sahra'da önemli bir yerel halk olan Tevariklerin (Avrupa lisanslarında Tuareg olarak geçer) İslamlaşması, 15. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti ile temasları, 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'da hakimiyetini kaybetmesine kadar olan süreçte yer aldıkları merkezi rol incelenmiş, Afrika içlerine açılan bir kapı olarak görülen Agadezin tarihi önemi ortaya konulmaya çalışılmış, bunu yaparken de Tevariklerin toplumsal, geleneksel ve sosyo-ekonomik yapılarının Osmanlı Devleti'nin Afrika politikasının yerel düzeyde eş güdümünde temel etken olarak yer aldığı görülmüştür. Çalışmada ayrı bir bölümde 20. yüzyıl başlarında bölgedeki Fransız yayılcılığına karşı yerel halkı örgütlenme noktasında manevi bir mihenk taşı olarak ortaya çıkan Senusilik tarikatına yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise tarihi perspektiften yola çıkarak bilhassa Sahra-altı Afrika'da 21. yüzyılda hala devam eden siyasi istikrarsızlıklar ele alınmış ve önceki bölümlerde aktarılan hususlar çerçevesinde bahse konu gelişmeler analiz edilmiştir. Çalışmanın birinci amacı politika yapımcılarının Türkiye'nin Afrika politikasına farklı bir açıdan yaklaşımını sağlamak ve bu noktaya dikkatlerini çekmektir. İkinci amacı Türkiye'nin Afrika çalışmalarına akademik katkı sağlamaktır. Çalışmanın sınırlılıkları olarak da belirtilmesi gereken nokta şudur: Yazar her ne kadar 2018-2020 yılları arasında Nijer'de bizzat gözlem yapma imkânı bulmuş olsa da Tevariklerin yaşamaya devam ettiği Libya, Cezayir ve Mali özelinde konuya ilişkin çalışmaların yapılması tamamlayıcı bir etki yapacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tevarik, Senusilik, Agadez, Osmanlı Devleti, Afrika Siyaseti

Abstract: In the 21st century, developing a well-rounded perspective on Turkey's Africa policy undoubtedly necessitates shedding light on the history of North Africa and the Sahara, particularly through a comprehensive political history analysis that spans the relations between local populations and the early Ottoman Empire. In doing so, it is crucial to avoid a purely deterministic approach and to consider the social and socio-economic structures and traditions of local communities. This study examines the central role played by the Tuaregs (referred to as Tuareg in European languages), a significant local population in North Africa and the Sahara, in the Islamization process, their interactions with the Ottoman Empire in the early 15th century, and their position during the period leading to the loss of Ottoman dominance in North Africa at the beginning of the 20th century. It also attempts to highlight the historical importance of Agadez, viewed as a gateway to the interior of Africa, while demonstrating that the social, traditional, and socio-economic structures of the Tuaregs were fundamental factors in the local coordination of the Ottoman Empire's Africa policy. A separate section of the study is dedicated to the Sanusiyya order, which emerged as a spiritual cornerstone in organizing the local population against French expansionism in the early 20th century. In the final section, political instabilities that persist in Sub-Saharan Africa in the 21st century are addressed from a historical perspective, analyzing these developments within the framework of the issues discussed in previous sections. The primary aim of the study is to draw the attention of policymakers to a different approach to Turkey's Africa policy. The secondary aim is to provide an academic contribution to African studies in Turkey. However, one limitation of the study must be noted: although the author had the opportunity to

* Geliş Tarihi: 31.12.2024, Kabul Tarihi: 13.03.2025. DOI:10.54132/akaf.1610769

** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi, emrekaya2@ogr.iu.edu.tr ORCID: 0009-0002-2264-5312.

Kaya, E. (2025). "19. Yüzyılda Sahra Mücadelesini Yeniden Okumak: Senusilik ve Türk-Tevarik İlişkileri". *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 7(1), 9-21.

conduct firsthand observations in Niger between 2018 and 2020, complementary studies focusing on Libya, Algeria, and Mali, where the Tuaregs continue to reside, would enhance the scope of this research.

Keywords: Tuareg, Senusiyya, Agades, Ottoman Empire, Africa Policy

Giriş

Tevarikler (Avrupa lisanlarında Tuaregler) Sahra Çölü ve Kuzey Afrika’da varlıklarını yüzyıllardır sürdüren konargöçer kabilelerdir. Osmanlılar’ın kendileri ile teması Cezayir, Trablus ve Tunus’a Osmanlılar’ın ilk geldiği 15. yüzyıla dayansa da bilhassa kökenleri ile ilgili çalışmalar sömürgeciliğin hız kazandığı 19. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir. Bunda en büyük sebep Sahra ticaretinin kontrolü ve Kuzey Afrika’nın tam anlamıyla denetim altına alınmasının ancak Tevarik kabilelerinin dize getirilebilmesi ile mümkün olacağına Avrupalılar ve bilhassa da Fransızlarca anlaşılmış olmasındandır. Tevarik kabileleri hakkında bilimsel çalışmalar da bu politikalara hizmet edebilmek amacıyla yapılmıştır (Rodd, 1926 :29).

Tevariklerin kökenleri ile ilgili bilgiler kısmen belirsizliğini korumakla birlikte; Senhace’nin alt kollarından Messufe kabilesinden olmaları kuvvetle muhtemel iken, zayıf da olsa Lemtune ya da Hevware (Haggare) kabilelerinden olma ihtimali vardır. Zira Himyerilerin en güçlü hükümdarları arasında zikredilen Ebu Kerib (385-420) döneminde Yemen ve Irak’a kadar topraklarını genişlettikleri bilinmektedir. Tevariklerin peçe ile yüzlerini kapatma gelenekleri göz önünde bulundurulursa İbn Haldun’un da tespitlerinde yer verdiği üzere Tevarikler’in dışarıdan gelerek aşama aşama Mağrib’e yerleştikleri ve daha sonra Merakeş şehrine hükmeden Emir Ebubekir b. Ömer b. İbrahim b. Turkit-el-Lemtuni tarafından bu şehirden sürüldükleri görüşü ağırlık kazanmaktadır (Tandoğan, 2018: 39-40).

Tevarikleri Sahra’da önemli kılan unsur ise tarihlerinde Osmanlı Devleti dönemi dışında tam anlamıyla hiçbir devletin boyunduruğu altına girmemiş olmalarıdır. Bunun farkına varan bilhassa Avrupalı güçler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sahra ticaretini kontrolleri altında bulunduran bu kabileleri özellikle böl, parçala ve yönet anlayışında kendi aralarındaki çatışmaları körükleyerek kendi stratejik hedefleri doğrultusunda kullanmaya çalışmışlardır. Hiç şüphesiz ki Kuzey Afrika ve Sahra’ya hakimiyet çabalarının gerisinde endüstri devrimi ve artan hammadde ihtiyaçlarıyla pazar arayışları vardır. Bu noktada Avrupalı devletler kapitalist üretimlerini destekleyecek sömürgecilik politikaları dolayısıyla birbirleri ile çatışmalarını asgariye indirecek anlaşmalar imza altına almışlardır (Kavas, 2000: 10):

- 15 Haziran 1893’de Fransa-Almanya Antlaşması
- 14 Ağustos 1893’te Orta Afrika’daki sınırlar hakkında Almanya-İngiltere Antlaşması,
- Fransız Kongosu ile Kamerunu’nun sınırlarını sabit hale getirmek için 15 Mart 1894’te Almanya-Fransa Antlaşması,
- 21 Mart 1899’da Ubangi’dan (Oubangui) itibaren Sudan’daki Bahre’l-Gazel’a kadar Fransa tarafından işgal edilen bölgelerin Sudan’daki Mısır-İngiliz idaresine, Bagirmi, Kanem ve Vaday’ı ise Fransa’ya vermek için İngiltere-Fransa Antlaşması.

Anılan antlaşmalardan bilhassa sonuncusunun Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılın sonlarına kadar güttüğü denge politikasını akamete uğrattığı belirtilmelidir. Zira Fransa bu antlaşma ile İngiltere tarafından Sahra’nın kontrolü noktasında serbest bırakılmıştır. Ancak çalışmanın devam eden bölümlerinde de detaylandırılacağı üzere Osmanlı Devleti’nin bu antlaşma ile her ne kadar Kuzey Afrika ve Sahra’da göğüslediği baskı artmış olsa da Tevarikler ve Senusilik tarikatı ile örgütlediği yerel kuvvetler ile Fransız sömürgeciliğine karşı aktif mücadelesi 20. yüzyılın ilk yirmi yılına kadar devam etmiştir.

1. Tevarikler ve Hususiyetleri

Osmanlı’nın Kuzey Afrika sahillerindeki eyalet merkezleri ile Afrika’nın iç bölgeleri arasındaki yolların

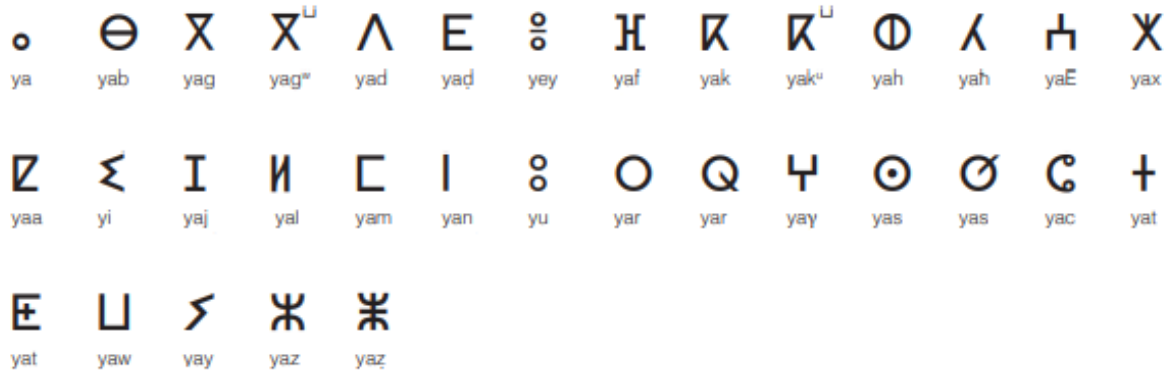
üzerinde bulunan geçitlerde ve dağlık alanlarda yaşayan Tevarikler kendi içlerinde Ezgar ve Haggar Tevarikleri olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Bugünkü Libya ile Cezayir sınırları arasında yer alan Gadamis ve Gat kasabaları Kuzey Tevarikleri'nin Ezgar kolunun ihtiyaçlarını gidermek için uğradığı önemli merkezlerdi. Cezayir'in en güney bölgesindeki Tamanrasset vilayeti civarında yaşayan Haggar Tevarikleri ise ihtiyaçlarını giderme ve alışveriş için daha çok kuzeylerindeki Ayn Salah ve Tidikelt'i kullanıyorlardı (Kavas, 1999: 172).

Fransa'nın bölgede gerçekleştirdiği ayrıştırma politikaları neticesinde Tevarikler arasındaki ihtilaflar artmış ve bölünmeler çoğalmıştır. Kuzey Tevarikleri olan Ezgar ve Haggar Tevarikleri arasındaki ayrılık derinleştirilmiş bunun yanında güneyde yaşayan Tevarikler de Mali ve Nijer kollarına ayrılmıştır. Mali Tevarikleri Kel Adrar (İfoğaslar), Kel Ensar (Kel Tadmekket) ve Batı İvilimmiden kabilelerine ayrılmış, Nijer Tevarikleri ise Kel Azavağ, Kel Ayir ve Kel Geres kabilelerine ayrılmıştır. Agades bölgesinde etkin bir kabile olan Kel Ayir kabilesi ise Kel Evey, Kel Fervan ve Kel Fadey kollarına ayrılmıştır (Tandoğan, 2018: 164).

Tevarikler'in toplumsal davranışlarının anlaşılabilmesi için bireyden kabile konfederasyonuna giden her birimin özelliklerine kısaca değinmekte yarar bulunmaktadır. Gerek Avrupalı seyyah, kaşif ve askerlerin gerekse de bölgede görev alan Osmanlı idari görevlilerinin belirttikleri raporlardan anlaşıldığı kadarıyla Tevarikler cesur, özgürlüğüne düşkün ve Müslüman olanları derinlemesine olmasa da dinlerine bağlıydı. Aile yapılarında kadın hür, eşini seçmede serbest ve çocukların eğitiminden sorumluydu. Çoğu toplumdan farklı olarak nesep babadan değil anneden bağlanmaktaydı. Bu durum kabile reisliği veya kabile konfederasyonlarının başında bulunan amenukallerin belirlenmesinde de kilit rol oynamaktaydı. Buna göre amenukal öldüğünde ya da farklı sebepler ile azledildiğinde yerine büyük oğlu değil, kız kardeşinin oğlu geçirdi. Kadınlar, kabileler içindeki kavgalara müdahil olarak etkinlik gösterebildiği gibi diplomatik faaliyetlerde de önemli roller almaktaydı. Dolayısıyla Tevarik aile yapısında kadının öncelenmiş olduğu vurgulanmalıdır. Kabileler nitelikleri itibari ile kendi içinde bir kast sistemi barındırıyordu: asiller, inislimenler (din adamları), serfler (özgürleştirilmiş köleler), köleler (ikelan), esnaf temelli zanaatkarlar ve demirciler ve şarkıcılar gibi sınıflar. Kabileler de kendi arasında asiller (hass/soylular) ve en alt tabakadaki imğadlar şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutuluyordu (Tandoğan, 2018: 51-54). Fransızlar özellikle bu ayrımlar üzerinden Tevarikler içerisinde ayrılıkçı faaliyetlerde bulunmuştur.

Tevarikler'in kendine ait kabile dilleri bulunmakla birlikte köklü bir alfabeleri bulunmaktadır. Türkçe'ye tifinağ (tiffinagh) alfabesi olarak çevrilen bu alfabede harf sayısı ile ilgili net bir görüş bulunmamaktadır. 10 harften 33 harfe kadar olduğu noktasında çeşitli görüşler belirtilmiştir. Tamamı sessiz harflerden oluşan bu alfabe esnek bir yapı arz etmekte olup, yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya, sağdan sola ve soldan sağa yazılabilmektedir. Harflerin şekillerinin geldiği köken de net değildir. Ancak Fenikeliler, Aramiler ve Nebatiler gibi eski Sami diller ile benzerlik gösterdiği bildirilmektedir (Tandoğan, 2018: 84-85).

Şekil 1: Tifinağ Alfabesi

Kaynak: Juan Luis Blanco, Tifinagh & the IRCAM: Explorations in Cursiveness and Bicameralism in the Tifinagh Script, s. 20.

2. Tevariklerin İslamlaşması ve Mağrib Merkezli Müslüman Devletlerle Etkileşimi

2.1. Tevariklerin İslamlaşması

Tevariklerin İslam ile tanışması Ukbe b. Nafi'nin kumandanlarından Abdullah b. Cafer'in bölgeye gelerek güneydeki Mesmude ve Lemtune kabilelerini hakimiyeti altına almasıyla başladı. Yapılan çalışmalarda Tevariklerin geleneksel elbiselerinin benzerliği nedeniyle İslamiyeti ilk hariciler üzerinden öğrendiği yönündeki inanış desteklenmektedir (Norris, 1975: 13). Ukbe b. Nafi'nin 670 yılında Tunus'u fethettikten sonra burada Keyrevan isminde ordugah bir şehir kurarak etkileşimi arttırması üzerine bölgede İslamiyet hızla yayıldı. Bu bölgelerden hareket eden konargöçer Tevarik kabilelerinin Sahra içi ve Atlas okyanusu kıyılarına kadar ilerlemesi İslamiyetin yayılmasını hızlandırdı. Buna ek olarak Emeviler döneminde Halife Hişam'ın görevlendirdiği İfrikiyye Valisi Habib b. Ebu Ubeyde Sahra iç kesimlerine doğru seferler gerçekleştirdi. Araplar böylelikle Senhace kabilesine İslamiyet'i kabul ettirdiler ve Sudan'a kadar bölge topraklarını genişlettiler (Tandoğan, 2018: 107-108).

2.2. Tevariklerin Murabıtlar Devleti ile Münasebetleri

Aslen Afrikalı göçebe Berberilerden olup günümüz Moritanya'sından çıkan, beşinci ve on birinci yüzyılların ilk yarısı arasındaki dönemde Batı Mağrib'i ve Endülüsün çoğunu fetheden Murabıtlar aslında Berberi kabileler konfederasyonudur. Başkent'i Merakeş olan ve Endülüsü fetheden Mağrib merkezli ilk imparatorluk olan Murabıtlar'ın gerek uzak Mağrib ve gerekse de batı ile yoğun ticari ve entelektüel ilişkileri olmuştur. Kuzey Afrika'da Berberi boyu olan Senhace boyuna mensup Lemtune, Cedale/Cüdale, Lumta ve Mesufe kabileleri tarafından kurulan devlet, ismini liderleri olan Abdullah b. Yasin'in Senegal Nehri üzerinde bir adada inşa ettirdiği ribattan (kale) almaktaydı. Lemtune'ye nispetle devlet ed-Devletü'l-Lemtuniyye, tebaasının yüzünü peçeteyle örtmesi dolayısıyla da el-Mülessimun olarak da adlandırılmıştır (Eren, 2022: 194-195).

Murabıtlar Batı Mağrib ve Endülüs'ü feth ederken, Sahra'da kabileler arasındaki sorunlar ile yakından ilgilenmiştir. Zira Sahra'daki tuz ve diğer meta ticaretinin sekteye uğramaması gerekmekteydi. Bu sebeple Ebu Bekir b. Ömer Sahra'da kabileler arasındaki sorunları çözmüş, onun ölümünden sonra da iktidara geçem Yusuf b. Taşfin de 1063'ten 1085'e kadar Kuzey Afrika'da bulunan Fas, Tlemsan, Melviye, Vecde, Vehran, Venşeris, Tanca ve Sebte'yi hakimiyeti altına almıştır (Adıgüzel: 238-239).

Murabıtlar'ın Sahra'daki hakimiyetlerini pekiştirmesi neticesinde Tevarik kabileleri ile münasebetleri olmuştur. Zira Murabıtlar Devleti'nin askeri gücünü büyük ölçüde Tevariklerin oluşturduğu bilinmektedir. Bu orduları ile Fatimilerin Süs şehrinde kurdukları ve Ali b. Abdullah el-Beceli'nin

idaresindeki Şii prensliğini yıkan Murabıtlar, Şiiliğin yerine Sünniliğin önemli mezheplerinden biri olan Malikiliği esas almıştır. Yerli halkın toplum içinde çok fazla askerin bulunmasından şikayet etmesi üzerine 1062’de ordugah şehir olarak Merakeş kuruldu. Buradaki ilim merkezinden yetişen alimler tüm sahra bölgelerine gönderilerek dini yayma faaliyetleri iletildi (Tandoğan, 2018: 117-119).

2.3. Tevariklerin Muvahhidler Devleti ile Münasebetleri

İbn Tumert 1121’de Mehdi unvanıyla biat almıştır. İbn Tumert eşari ekolü ile sorunlara çözüm getirme arayışına girmiş ve cemaatini oluşturmaya başlamıştır. Durumu fark eden Murabıtlar onu Merakeş’e sürgün etmek istediyseler de gecikmişlerdi. İbn Tumert, Tinmel denilen bir kasabaya çekilip burada Murabıtlar devletine savaş açtı. Büyük bir ordu ile Merakeş üzerine yürüdüysede şehri ele geçiremedi. Hastalanan İbn Tumert 1130’da vefat etti. Kaynaklarda Muvahhidler Devleti ile ilgili olarak ondan daha çok öne çıkan isim ise Abdülmü’min b. Ali’dir. Abdülmü’min b. Ali, Tlemsan’ın bir köyünde doğmuş ve dini ilimler tahsil etmişti. İbn Tumert’in başlattığı hareket cemaat ve devlet teşekkülünü tamamlayamamıştı. Abdülmü’min gerekli girişimleri yaparak bu konularda ilerleme kaydetti ve 1146 yılında Merakeş’i ele geçirerek Murabıtlar Devleti’ne son verdi. Daha sonra kargaşanın hakim olduğu ve Hristiyan tehdidi altında olan Endülüs topraklarına geçmiş, burada hakimiyetini tesis etmiş ve 1157 yılında Meriyye’yi ele geçirmiştir (Uçar, 2019: 51-54).

Abdülmü’min’in girişimleri ile dağlık bölgelerde yaşayan Senhace ve Heskure kabileleri gibi tüm peçeli kabileler (ki buna Tevarikler de dahil) zamanla itaat altına alındı. Tedla’nın güneyinden Day’a kadar ilerleyen Muvahhid kuvvetlerinin karşısında kazanma imkanının olmadığını anlayan Murabıt komutanı Ali b. Saktara’nın çekilmesi ile Senhaceliler boyun eğmek zorunda kaldı. Endülüs, Kuzey Afrika ve Sahra’da hakimiyetini tesis eden Muvahhidler, Sahra’da Tevariklerin de içinde bulunduğu kabileleri itaati altına alarak bölgedeki ticaretin gelişmesine ve kabilelerin organize olmasına imkan sağladı (Tandoğan, 2018: 126-127).

3. Osmanlı-Tevarik Münasebetleri ve Tevariklerin Sahra Ticaretindeki Rolü

Tevarikler ile Osmanlı münasebetlerinin tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte Batılı literatürde yer alan ve bu çalışmanın yazarının da bölgede yaptığı müşahedelerde sözlü kaynaklardan dinlediği kadarıyla Ayir (günümüzde Nijer’in Agades eyaleti) sınırları içerisinde yer alan Tevariklere mensup İtesan ve Kel Gereslerden oluşturulan bir heyet, Sultan Yıldırım Bayezid döneminde (1389-1402) konfederatif yapıları bozulunca bu konuda hakemlik yapılması talebiyle İstanbul’a gönderilmiştir. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid Afrikalı bir cariyeden olma Yunis adlı mahdumunu Nijer topraklarına göndermiş, sultanları Yunis (1405-1425) 1406 yılında Gat şehrinden Agades’e gelerek birkaç yıl içinde sorunları gidermiş ve bu bölgede hakimiyet tesis etmiştir. Ayir sultanları günümüzde Osmanlıların soyundan geldiklerini ifade etmekte, kendilerine Hevsa dilinde İstambuleva (İstanbul halkı/İstanbul’dan gelen) demektedirler. Tarihi süreç boyunca sultanlar kendi neseplerini Türkler’e dayandırmaktan gurur duydukları ve hutbelerindeki dualarda Osmanlı padişahlarına ve Yavuz Sultan Selim’den sonraki dönemlerde de Osmanlı halifelerine hutbelerindeki dualarda yer verdikleri bildirilmektedir (Tandoğan, 2018: 144-145). Bu çalışmanın yazarının Agades ve Ingal bölgelerinde 2020 yılında gerçekleştirdiği görüşmelerde bu hususun Tevarik sözlü geleneğinde hala varlığını sürdürdüğü ve Ayir Sultanı makamında Osmanlı Tuğrası’nın hala bulunduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte tarihi veriler ışığında Tevarik kabilelerinin Osmanlı nüfuzu ile ilk kez karşılaşmaları Yavuz Sultan Selim’in Mısır hakimiyetini tesis etmesi ile mümkün olmuştur.

Osmanlılar yaklaşık dört yüzyıl Kuzey Afrika sahilleri ile Sahra’yı nüfuzları altında yönetmiş, Sahra ticaretinde etkili olan Tevarik kabileleri arasındaki sorunları gidermek ve ticaretin güvenliğini bu surette sağlamak dışında onların geleneksel yapılarını bozmamış ve müdahalede bulunmamıştır. Tevarikler özellikle Biladü’s-Sudan-Trablusgarp transit ticareti üzerinde önemli rol oynamaktaydılar. Sahra’da gerçekleştirilen ticarete Araplar kadar etkiliydiler, zira Gat ve Gadamis’te önemli bir konuma sahiptiler. Bazen Tevarik kabileleri zor şartlar altında çölde ticaretin devam etmesi için deve kiralamakta veya yağmacı Tibu Aşireti’ne karşı kervanların güvenliğini sağlamaktaydı. Bazı bölgelerde ise nüfuz

4. Tevarik Topraklarında Yeni Aktörler ve Fransız Yayılmacılığı ile Mücadele

Avrupa’da gerçekleşen Endüstri devrimi ile seri üretim stok fazlasına sebebiyet vermiş, bu durum hem hammadde ihtiyacını hem de yeni pazar arayışlarını gündeme getirmiştir. Bu yeni gelişen süreçte özellikle 19. yüzyıl başları itibari ile Avrupalı devletler sömürge arayışına girmiş ve genel olarak Afrika ve çalışma özelinde Kuzey Afrika ve Sahra da bu yeni konjonktürden nasibini almıştır.

Osmanlı Devleti ise bu dönemde savaşlar ve isyanlar ile boğuşmaktaydı. Özellikle Yunan isyanı ve 1827-1829 Osmanlı-Rus savaşı, Yunanistan’ın bağımsızlığını elde etmesi ve Osmanlı Devleti’nin zayıflaması ile sonuçlanmıştı. Bu durumu fırsata çeviren Fransa, Cezayir Dayısı’nın Fransız Konsolosuna hakaret ettiği gerekçesiyle 1827 yılında Cezayir’i işgale başladı ve üç yıl içerisinde bu topraklardaki işgali tamamladı. Devam eden süreçte Fransa dikkatini Tunus üzerine çevirdi.

1870’te Fransa’yı yenen Almanya, Alsace-Lorraine bölgesinden ve kendi sınırlarından Fransa’nın dikkatini kaydırmak istemiş ve kendisine Tunus’un işgalini önermiştir. Fransa böylelikle 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile Tunus üzerinde serbest bırakılmıştır. Bunun üzerine Fransa 1881 yılında Tunus’u işgal etmiştir. Buna karşılık Osmanlı Devleti Kuzey Afrika’da kalan son toprak parçası ve Sahra’daki nüfuz bölgesine açılan Trablusgarp’ı kuvvetlendirmek için düzenlemelere gitmiştir. 1877 yılında Trablusgarp eyalet olarak yeniden teşkilatlandırılmış ve Bingazi ile Derne İstanbul’a doğrudan bağlı birer sancak haline getirilmiştir (Toprak, 2012: 230-234).

4.1. Değişen Akdeniz Dengeleri

18. yüzyılın son yıllarında I. Napoleon Fransa’nın en önemli rakibi olarak İngiltere’yi görüyor, onları özellikle Hindistan ve Uzak Doğu’daki sömürgelerine açılan kapı konumundaki Doğu Akdeniz’den ve Süveyş Kanalı’ndan alıkoymak istiyordu. Bu sebepler ile Napoleon 1798 yılında Mısır’a asker çıkardı. Osmanlı Devleti ise bu süreçte Doğu Akdeniz’de Fransa’ya karşı İngiltere’yi destekledi. Bölgeye gönderilen İngiliz gemilerine ve İngiliz askerlerine Kıbrıs’tan yiyecek ve lojistik destek sağlanması yönünde ferman Kıbrıs’a iletili. Diğer taraftan Osmanlı Devleti Fransızların Kıbrıs ve yakın adalara çıkarma yapabileceği endişesi ile gemilerin devriye atması ve çıkarma vuku bulması durumunda Müslüman ahali ile karşı koyulması talimatını verdi. Gerçekleştirilen savaşlardan sonra Fransa Mısır’dan çıkmak zorunda kaldı. Mısır’a asker çıkaran İngiltere özellikle Kıbrıs’ın Doğu Akdeniz’de önemli bir üs olduğunu biliyordu. Diğer taraftan Kıbrıs, Hindistan’a ve Uzak Doğu sömürgelerine giden yolda en önemli güvenlik noktalarından biriydi. Bu çerçevede 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nı kaybederek zayıf düşen Osmanlı Devleti ile güvenlik anlaşması yapan İngiltere geçici olarak Kıbrıs’ın yönetimini 1878 yılında ele geçirdi (Akalin ve Çelik, 2012: 26-30).

Fransa ise Afrika Kıtasını çepeçevre kuşatarak kendi sömürgeleri ile doğrudan doğruya bağlantı sağlamak niyetiyle Senegal’den Afrika’ya girmiş ve Sahra üzerinden Sudan’a ulaşabilmeyi amaçlamıştı. Bu sebeple Nijer Nehri’nin tamamıyla kontrol altına alınmasının zorunluluğunun farkında olan Fransa, Bamako’yu ele geçirerek burayı bir askeri üs olarak kurdu. Bu durum İngiltere ile Fransa’yı karşı karşıya getirdi. İngiltere buna karşılık olarak 1879-1887 yılları arasında günümüzde Nijerya ve Aşağı-Orta Nijer olarak kabul edilen bölgeyi kontrolü altına aldığını ilan etti. Fransa ise Doğu Afrika’da yer alan ve İngiltere’nin kontrol altına almaya çalıştığı Zengibar Sultanlığı’nı İngiltere’ye karşı kışkırtıyordu. İki devlet karşılıklı bir sömürü anlaşmasına vardı. 1890’da yapılan bu anlaşma ile Fransa Orta Nijer’in Say bölgesi ile Çad Gölü arasındaki Barru çizgisinin altına inmeyecekti. Bu anlaşma ile Fransa, Tevariklerin yoğun olarak yaşadığı ve Osmanlı Devleti’ne ait olan Trablusgarp’ın nüfuz sahası olan Sahra bölgesinde tamamıyla serbest kalmaktaydı (Tandoğan, 2018: 310).

19. yüzyılda karşımıza çıkan bir diğer aktör ise İtalya’dır. İtalya siyasi birliğini geç tamamlamış yeni gelişen sanayisi için sömürgecilik faaliyetlerinde geç kalmıştı. Fransa’nın Cezayir ve Tunus’u, İngiltere’nin de Mısır’ı işgal etmesi sebebiyle Kuzey Afrika’da son kalan toprak parçası Trablusgarp İtalya için önemliydi. Zira ülke içinde burasının işgal edilmemesi halinde ülkenin ateş çemberi içinde kalacağı yönünde artan bir kamuoyu baskısı da vardı. İtalya Trablusgarp işgaline uluslararası zeminde

yeşil ışık alabilmek için verdiği bazı ekonomik tavizler ve vaatler sayesinde Fransa'yla 1900 yılında Barrer-Prinetti Antlaşması'nı imzaladı. Bu Antlaşma ile İtalya, Fransa'ya Fas'ta, Fransa da İtalya'ya Trablusgarp'ta serbestiyet tanıdı. Diğer taraftan da İngiltere ile anlaşmaya varan İtalya 1887 yılında imzaladığı gizli bir antlaşma ile İngiltere'nin Mısır'daki haklarını tanıırken, kendisinin de Trablusgarp'ta serbest olabilmesini İngiltere'ye onaylatmış oldu (Tandoğan, 2018: 312-313).

Böylelikle 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başları itibari ile Kuzey Afrika ve Sahra'nın sömürgeci devletler nezdindeki paylaşımı hız kazanmıştı. Sahra'da serbest kalan ve Sudan'a yönelik Sahra transit ticaretini kontrolü altına almak isteyen Fransa'nın karşısında sadece Osmanlı ve halifeye biat eden son Osmanlı tebaası Tevarikler kalmıştı.

4.2. Senusilik ve Sahra Kardeşliği

Senusilik tarikatının kurucusu Muhammed bin Ali Senusi'nin Hz. Hasan'ın soyundan geldiği bilinmektedir. 1788 yılında Cezayir'in Vehran Vilayeti'ne bağlı Müsteganem Kazası'nın el-Vasıta köyünde doğdu. Senusi adı ailenin önceleri yaşadığı Tilimsan şehri çevresindeki Esmus dağından gelmektedir. Muhammed bin Ali Senusi ilk eğitimini Müsteganim ve Mazun'da aldıktan sonra Fas'a gidip Karaviyyin Medresesi'nde eğitimine devam etti. 1918-1919 yıllarında Fas'tan ayrılıp Cezayir'e geri döndü. Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesi üzerine Tunus, Trablusgarp, Mısır ve Bingazi şehirlerini gezerek Kahire'ye vardı. İslam aleminin yek pare olması ve işgalci güçlerle savaşması gerekliliğini anlatan Ali Senusi, Ezher uleması tarafından kabul görmedi ve buradan Mekke'ye gitti. 1837'de Mekke'de Ebu Kubeyş Dağı üzerinde ilk zaviyesini açtı. Hicaz'da hızlı bir şekilde tarikatı yayıldı. Özellikle Cezayir'den gelen Hacılar ile görüşen Ali Senusi, Cezayir'in kurtuluşu için halkı bilinçlendirdi. Mekke'de Vahhabiler'in baskısına dayanamayan Ali Senusi, Cezayir'e geri dönmek istediye de Fransa'nın batı yolunu kapatmış olması sebebiyle Libya'ya yerleşti. Ali Senusi, Osmanlı Devleti'nin destekleriyle Senusiye dergahının ilk zaviyesini Çağlub'ta kurdu. Böylece Libya merkez olmak üzere Kuzey Afrika'da sosyal, ekonomik, ilmi ve tasavvufi çalışmalarıyla etkili oldu (Çabuk, 2019: 222).

Ali Senusi birçok tarikatı tanıma imkanı buldu. 40 kadar tarikatı inceleyip değerlendirmelerini Es-Selsebilu'l-muayyen fi't-turukı'l-erbain adlı eserinde topladı. Onun düşüncesinde tüm tarikatlar farklı yollar ön görse de hakikat tekti. Dört sünni mezhep ve tarikatlar arasında orta yol bulmaya onları birleştirmeye çalıştı. Senusilik tarikatı içtimaiyye, mezhep, tarikat ve siyaset gibi dört unsuru bir araya getirdi. Fas'tan Yemen'e çok geniş bir coğrafyada etkili olmasının temelinde ise diğer mezhep ve tarikatlere kapısının kapalı olmaması yer almaktaydı. Bir kişi kendi tarikat ve mezhebini bırakmadan Senusi tarikatına katılabilmekteydi. Tarikata üye olmada kişinin kendi rızası ve ikna dışında bir yol bulunmamaktaydı. Senusi tarikatına mensup her bireyin silahı ve bineği bulunmalı ayrıca savaşa hazır bulunmalıydı. Zengin Senusiler fakir kardeşlerine bu imkanları sağlamakla mükelleftiler. Her kabile, sayısı oranında belirli sayıda kişiyi silahı ve malzemeleri ile birlikte Senusi ordusuna göndermeliydi. Mısır'ın batısında Senusi kabilelere saygı çok büyüktü. Bir kabilede Senusi tarikatına mensup bir kimse olunca o kabile kendini güvende hissedirdi (Çabuk, 2019: 223).

Zaviye teşkilatlanması ile Kuzey Afrika'da varlığını arttıran Senusilik tarikatı çalışma hayatının düzenlenmesinde, adli mekanizmanın işletilmesinde, kültürel hayatın canlılık kazanmasında, sosyal barış ve siyasi otoritenin temininde başat konuma geldi. Zaviye teşkilatları ile Senusilik kavşak noktalarını, sahil güzergahını, su kaynaklarını ve ticaret yollarını kontrolü altında tutmaya çalıştı. On dokuzuncu yüzyıl boyunca varlığını sürdüren tarikat Osmanlı hilafetine sadakatle bağlı kalmıştır. Libya üzerinde kontrolünü kaybeden Osmanlı Devleti'nin, bir asır sonra bu tarikatın güçlendiği dönemde, merkezi otoritesini güçlendirmesi dikkate değerdir. Aynı zamanda Senusi liderleri bölgedeki Osmanlı idarecileri ile dostane ilişkiler kurmuş ve onlarla birlikte hareket etmiştir (Özköse, 2013: 19).

Bölgedeki Fransız işgallerine karşı çıkar yolun Osmanlı Devleti ile işbirliğine gitmek olduğunun başından beri farkında olan Senusi tarikatı, yanlarına aldıkları Osmanlı idarecileri ile Nijer ve Çad'ın iç bölgelerine giderek buralardaki yerel idarecileri Osmanlı Devleti'ne tabi kıldı. Bu paralelde Senusi

zaviyeleri de Kanim, Bornu, Vaday, Abeşe, Agades ve Zinder bölgelerine yayıldı. Senusiler adeta Merkezi Sudan'da ve Sahra'da el-Hirvan (Kardeşlik) yapılanması tesis etmişlerdi (Tandoğan, 2018: 240). Senusilik tarikatı 19. yüzyılda bir yandan Kuzey Afrika ve Sahra'da Osmanlı nüfuzunu güçlendirirken diğer yandan da Osmanlı Devleti'ne bu bölgede Fransız yayılmasına karşı yerel unsurları organize ederek mücadele etme imkanı sağlamıştı.

4.3. Osmanlı'nın Trablusgarp'tan Çekilmesi ve Sonrası

Fransızlar'ın 1830'da Cezayir'i işgal ederek Sahra'ya sarkmaları, 1831'de Tunus'u işgal etmeleri, İngilizler'in ise Mısır'ı işgali sonrasında İtalya Trablusgarp ile ilgilenmeye başladı. Trablusgarp yerli halkı ise bu süreçte II. Abdulhamid'i kurtarıcı olarak görmekteydi. Diğer taraftan da II. Abdulhamid de Trablusgarp'ın Sahra'ya açılan kapı ve Sahra ticaretinin ve nüfuz alanının kontrol noktasını oluşturduğunun bilincindeydi. Bu sebeple Trablusgarp'a 16.000 mavzer tüfeğinin gönderilmesini, Kuloğulları'ndan yerel ve milli bir askeri teşkilatın kurulmasını emretmişti. Bu teşkilat ile yerel unsurların sorumluluğunda ve merkezi otoritenin kontrolünde ülkenin kendi bağımsızlığı için mücadele etmesi öngörülmüştü. Senusi tarikatının etkisi ve yerel idarecilerin de teşviki ile bu orduya Ubeyd kabilesi, Tevarikler, Tibu ve Arap kabilelerinden katılımlar sağlandı. Ancak Osmanlı Devleti ortaya çıkan birtakım güçlükler ve Balkan Savaşları'nın patlak vermesi ile 1912 yılında imzaladığı Uşi Antlaşması ile Trablusgarp'tan çekilmek zorunda kaldı. Ancak Osmanlı Devleti çekildikten sonra da direniş Senusiler eliyle Sahra'nın iç kesimlerine yayılmak suretiyle devam ettirildi. Şeyh Ahmed eş-Şerif'in Ocak 1912'de bir Mısır mecmuasında cihad ilan etmesi bu yönde etkili oldu. Senusiler Trablusgarp'ta kalan az sayıdaki Osmanlı askeri, silah ve mühimmat ile İngiltere, Fransa ve İtalya'ya karşı direnişlerine devam ettiler. 1918 yılı ortalarına doğru Şehzade Osman Fuad Efendi beraberindeki 60 Türk subayı ile birlikte Afrika Grupları Kumandanlığını üstlenerek, daha sonra Arap Birliği Genel Sekreterliği görevini yürütecek olan Mısırlı Abdurrahman Azzam Bey'in de teşvikiyle mücadelesini Mondros Mütarekesine değin sürdürdü (Tandoğan, 2018: 372-377).

5. Post-Kolonyal Süreçte Doğal Demografiyi İmkansızlaştıran Etnisite Siyaseti

İlerleyen yıllarda Fransa kabileler arasındaki ayrımı derinleştirmek için Tevarik kabilelerini dışlayan yönetimler oluşturdu. Eğitim ve ülke yatırımları bağlamında Fransızlar siyahileri Tevariklere tercih etti. Tevarikleri ekonomik ve siyasi baskılar ile göçe zorlayarak kabileleri Afrika'nın farklı bölgelerine dağıtmaya çalıştılar. Bunda da bir noktaya kadar başarılı oldular. Böylelikle Tevarikler hiçbir ülkede kendi siyasal yapılarını oluşturabilecek bir çoğunluğa ulaşamadılar. Fransızlar özellikle Güney Tevariklerinin topraklarını işgal ve sindirebilmek için şu adımları takip ediyorlardı (Tandoğan, 2018: 378-380):

- Toprakların fiili işgali,
- Kabile ve grupların sınıflandırmaya tabi tutulması,
- Göçerliğin kontrol altına alınması,
- Göçebelik mekanizması üzerine vergi konulması,
- İmğad ve bella kabilelerinin (köle soylular, esirler) özgürleştirilmesi,
- İşlek anahat yollarının ve su kuyuları sisteminin kalıcı olarak oluşturulması, ki bu bölgeler Tevarik nüfuz bölgelerini kapsamıyor,
- Tevarik kültürünün sindirilebilmesi için çocukların Katolik okullarında okutulması ve geleneksel eğitimin kontrol altına alınması.

Tevarikler üzerinde merkezi hükümetlerin uyguladıkları baskı politikaları neticesinde Mali'deki Kel Ensar ve İfoğas kabileleri 1963 yılında Kidal Ayaklanması ile merkezi hükümete karşı ayaklandılar. Kuraklıklar ve devamında gelen kıtlıklar ise bu siyasi ayrılığı daha da derinleştirdi. Bunun üzerine Mali hükümeti Tevarik bölgesi olan Adrar'ı yasaklı bölge ilan ederek giriş ve çıkışları yasakladı. Keyta hükümeti Tevarik bölgesi üzerinde askeri operasyonlarına devam etti. Ardından darbe ile görev başına gelen Moussa Traoré'nin de benzer çizgide Fransız politikaları güdümünde hareket etmesi beklentileri boşa çıkardı. 1986 yılında Cezayir ve Mali arasında yapılan anlaşma ile Cezayir'de bulunan mülteci

anlaşmazlıkları körüklemişler ve kendi saflarına çektikleri kabileleri silahlandırarak birbirleri ile çatışmaya girmelerine sebep olmuşlardır. 1912 yılında Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'tan çıkması ile Tevarik direnci devam etmekle birlikte yoğunluğunu kaybetmiştir.

20. yüzyılın ikinci çeyreğinde kurulan sömürge devletleri ve 1960'ta görünürde bağımsızlığını kazanan bağımsız Nijer ve Çad'da Fransa eksenli ayrıştırmacı politikalar devam etmiştir. Tevarik kabileleri Afrika'da sosyal, ekonomik ve siyasi baskılarla göçe zorlanmış ve hiçbir ülke içerisinde siyasi yapı teşkil edecek çoğunluğa ulaştırılmamıştır. Bu göçler neticesinde daha iki asır önce özgür oldukları kendi topraklarında mülteci kamplarında yaşamaya zorlanmışlardır. Merkezi hükümetlere isyan ettiklerinde ise bunun bedellerini çok ağır ödemişlerdir. Bu problemlerin henüz çözülebilmiş olduğunu söylemek imkansızdır. Son yıllarda Burkina Faso, Mali ve Nijer'de yapılan darbeleri ise Fransız karşıtlığı yanında Sahra altı alanda, Türkiye ve Rusya gibi ülkelerin nüfuzlarını arttırdıkları şeklinde okumak mümkün görünmektedir.

Kaynakça

- Adıgüzel, A. (2018). Mağrib ve Endülüs'ü birleştiren lider Yusuf b. Taşfin. İSTEM, 32, (231-257).
- Akalın, D. ve Çelik, C. (2012). XIX. yüzyılda Doğu Akdeniz'de İngiliz-Fransız Rekabeti ve Osmanlı Devleti. Elektronik Turkish Studies, 7(3), (21-45).
- Beni Şeyh, A. K. (2016). 19. yüzyılda Osmanlı-Bornu münasebetleri. çev. Muhammet Tandoğan ve Musa Umar, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1(2), (35-66).
- Blanco, J. L. (2014). Tifinagh & the IRCAM: Explorations in Cursiveness and Bicameralism in the Tifinagh Script. University of Reading: Reading.
- Çabuk, M. (2019). Senusilik ve işgalcilere karşı Kuzey Afrika'da Osmanlı-Senusi iş birliği. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), (221-256).
- Eren, C. (2022). Mağrib ve Endülüs'te Berberi hakimiyetinin mimarları: Abdullah b. Yasin ve Yusuf b. Taşfin. Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 9(2), (191-208).
- Kavas, A. (1999). Büyük Sahra'da Gat kazasının kurulması ve Osmanlı-Tevarik Münasebetleri
- Kavas, A. (2000). Afrika'nın sömürgeleştirilmesi öncesinde Rabih b. Fazlullah'ın kurduğu son Biladu's-Sudan Devleti ve Fransa'yla Mücadelesi. Osmanlı Araştırmaları, 20(20).
- Norris, H. T. (1975). The Tuaregs: Their Islamic legacy and its diffusion in tje Sahel. Warminster, Wilts: Aris and Phillips.
- Özdağ, A. (2018). Osmanlı arşiv belgelerine göre Afrika'da Türk-Fransız mücadelesi: Canet sorunu (1906-1912). Akademik Bakış Dergisi, 11(22), (237-260).
- Özer, A. (2023). Güneş ışığında gölgeler: (Rusya'nın) Wagner Grubu'nun Afrika'daki eylemleri bakımından isnat edilebilirliğin değerlendirilmesi. İmgelem, 7(12), (127-146).
- Özköse, K. (2013). Osmanlı Devleti ile Senusiyye tarikatı arasındaki ilişkiler. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(2), (11-39).
- Rodd, F. (1926). The origin of the Tuareg. The Geographical Journal, 67(1), (27-47).
- Tandoğan, M. (2018). Büyük Sahra'da son Osmanlı tebaası Tevarikler. Türk Tarih Kurumu Yayınları:

Ankara.

Tandoğan, M. ve Özkan, A. (2015). Kuzey Tevarikleri Şeyh-i Ekberi Ahitağıl'ın İkinci Abdülhamid'e ulaşan imdat çıığı. Afrika'nın Asil Göçerleri Tuaregler, (Ed. Zekeriya Kurşun), Ordaf Yayınları, Araştırma Eserleri Serisi, 3, (109-136).

Tepeciklioğlu, E. E., Tepeciklioğlu, A. O. ve Ünal, B. A. (2018). Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika'da yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetleri. Ege Academic Review, 18(4), (605-618).

Toprak, S. (2012). Osmanlı yönetiminde Kuzey Afrika: Garp Ocakları. Journal of Turkology, 22(1), (223-237).

Uçar, İ. (2019). Bir Berberi hanedanlık: Muvahhidler (1147-1229). Kalemname, 4(7), 49(64).

Extended Abstract

This article investigates the historical, cultural, and geopolitical dimensions of the Tuareg people and the Senusiyya order in the context of Ottoman influence in North and Sub-Saharan Africa during the 19th century. The study aims to construct a historically grounded perspective for interpreting the root causes of ongoing political instability in the Sahara region and to contribute to the theoretical framework of Turkey's evolving Africa strategy. Employing a qualitative historical method, the research relies on a combination of archival documentation, oral histories, and secondary academic literature to trace the socio-political trajectory of these two key actors—Tuaregs and the Senusiyya.

The Tuaregs, a nomadic Berber ethnic group indigenous to the Sahara, are examined through the lens of their matrilineal lineage, hierarchical caste structure, and use of the Tifinagh alphabet. These elements offer insight into their strong internal cohesion and resistance to external domination. Uniquely among Saharan societies, the Tuaregs preserved their autonomy from centralized states, except during cooperative periods with the Ottoman Empire. Their pivotal role in maintaining control over trans-Saharan trade routes and safeguarding caravans positioned them as indispensable stakeholders in the regional economy and security architecture. The article notes that their collaboration with the Ottomans was not one of subjugation, but rather one of strategic alliance, rooted in mutual interests and cultural respect.

Equally significant is the exploration of the Senusiyya, a religious and political movement that gained prominence during the 19th century. Founded by Muhammad ibn Ali al-Sanusi, the order spread rapidly across Libya, Chad, Sudan, and Niger through its expansive network of zawiyas (Sufi lodges). These institutions not only served spiritual purposes but also played a central role in education, conflict mediation, and anti-colonial mobilization. The Senusiyya emerged as a unifying force against European colonial encroachment, particularly French imperial ambitions. Even after the formal Ottoman withdrawal from Tripolitania in 1912, the order continued to organize local resistance in coordination with remaining Ottoman military elements and loyal tribal groups.

The findings reveal a symbiotic relationship between the Tuaregs, the Senusiyya, and the Ottoman Empire that significantly delayed colonial penetration into the interior of Africa. This resistance, however, began to wane with the signing of the Treaty of Ouchy and the consolidation of French colonial rule. Postcolonial state formation in Mali, Niger, and Chad often mirrored colonial frameworks, perpetuating ethnic marginalization, particularly against the Tuaregs. The imposed boundaries and governance systems failed to account for traditional tribal configurations, contributing to cycles of rebellion and displacement.

In conclusion, the study highlights how historical ties between local actors and the Ottoman administration offer crucial insights for modern policymaking. Understanding these connections can help contemporary Turkish-African relations move beyond economic interests to embrace culturally

informed, historically rooted diplomacy. Moreover, the article underscores the importance of integrating indigenous perspectives into regional governance models to foster long-term stability in the Sahara and Sahel regions. Turkey's reengagement with Africa, if aligned with historical affinities and local dynamics, holds the potential to reshape diplomatic and strategic balances in a post-colonial context.